

“Beter één turf in de keuken dan duizend in het veenland.”

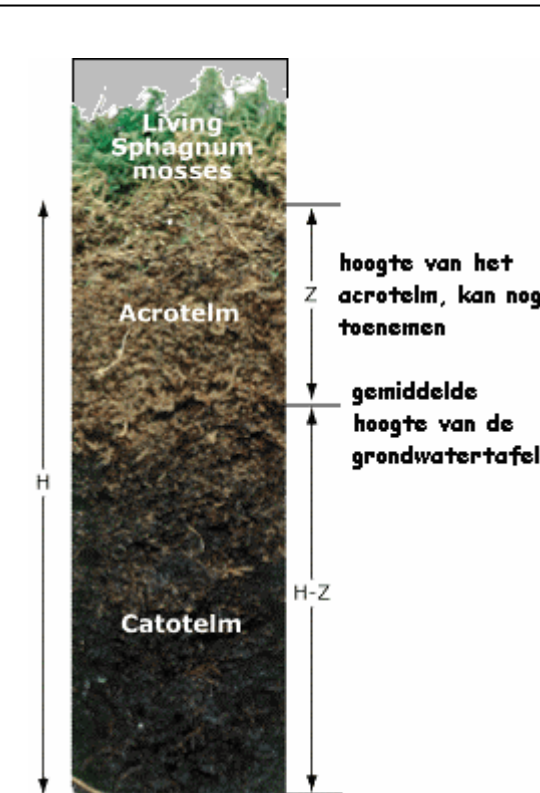
Wat is turf?

Veen is een natte, zuurstofarme en sponsachtige grondsoort, die is opgebouwd uit dood plantaardig materiaal. In gedroogde vorm staat het bekend als turf. Veen groeit met een snelheid van 1 mm per jaar.

Zoals elk plantaardig materiaal breekt ook veen af. Als veen onder water staat, verloopt het afbraakproces langzaam. Als het grondwaterpeil wordt verlaagd voor bijvoorbeeld agrarische doeleinden of voor de aanleg van wegen of spoorlijnen dan wordt het rottingsproces van het plantenmateriaal versneld en verdwijnt het veen sneller. Verlaging van de grondwaterstand is dus de grootste bedreiging van veen.

Veenmos (Sphagnum spec.) is een belangrijke hoogveenvormer

Vorming van turf:

- acrotelm(5-10cm): laag boven de grondwaterspiegel, actief groeiende laag bestaande uit het veenmos *Sphagnum spec.* en waarin vasculaire planten wortelen, deze laag is vaak blootgesteld aan O_2 waardoor afbraakprocessen kunnen plaatsvinden
- catotelm(100-200cm): laag onder de grondwaterspiegel. Hier vindt de vorming van turf plaats omdat er weinig O_2 aanwezig is en omdat de laag weinig waterdoorlaatbaar is.

Turf vinden we terug in:

- Rusland,
- Ierland,
- Schotland,
- Noord-Duitsland,
- Scandinavië,
- Noord-Amerika.

Er bestaan twee soorten veen, laagveen en hoogveen:

Laagveen

- ontstaat dankzij grondwater in vijvers, poelen, grachten die *lager* (*laagveen*) liggen dan het grondwaterpeil
- gevormd door plantenresten van voedselrijke waterplanten zoals rietsoorten, plomp, zegge, enz...
- vinden we o.a. terug in het Hageven-Plateaux

Vorming van laagveen:

1. voedselrijke planten groeien aan randen van vijvers, poelen en grachten
2. planten sterven af en hopen zich op in het midden van de waterpartijen
3. de plantenresten liggen onder water waardoor er maar

Op het Hageven-Plateaux vinden we laagveen terug

weinig zuurstof aan kan, dit vertraagt het rottingsproces

Hoogveen

- ontstaat dankzij regenwater in vennen en plassen die hoger (*hoogveen*) liggen dan het grondwaterpeil
- gevormd door plantenresten van voedselarme planten zoals mos, naaldgras en heide.
- in België: Hoge Venen
in Nederland: De Peel in Nederweert

Vorming van hoogveen:

1. voedselarme planten groeien aan de rand van vennen en plassen
2. planten sterven af en hopen zich op in het midden van de vennen en plassen
3. plantenresten komen tot aan het waterpeil waardoor veenmos erop kan groeien
4. onderste natte veenmoslaag houdt zuurstof tegen waardoor rottingsproces aanzienlijk vertraagd wordt
5. opstapeling van verschillende lagen tot hoogveenpakket

Waarvoor werd/wordt turf gebruikt?

Turf werd/wordt voor de volgende doeleinden gebruikt:

- **Brandstof:** In de Middeleeuwen ontdekten men dat turf als brandstof gebruikt kon worden op plaatsen waar weinig hout voor handen was.
- **Woningbouw:** bouw van turfhutten
- Grondstof voor **grondverbeteraars**
- **Norit®**, een medicinaal middel bij diarree en vergiftigingen
- **Pigment:** Drents Zwart
- In **aquaria:** ontharding van water, voedingsbodem voor planten, ontsmettend,...
- “**Eesten**” van gerst voor de whisky: Vroeger diende turf voor het turfroken en drogen van de gerst.
Nu wordt turf nog bijna uitsluitend gebruikt om de mout te roken. De basissamenstelling van turf heeft mede invloed op de uiteindelijke smaak en geur van de maltwhisky.

Een turfvuur verspreidt veel rook en geur maar is goede brandstof voor gebieden waar weinig hout te vinden is. Veenmosveen is meer dan het laagveen geschikt voor brandstofwinning. Dit komt omdat het relatief hoge verbrandingswaarde heeft, er weinig asdeeltjes vrijkomen bij de verbranding, het weinig stank geeft (in tegenstelling tot de zwavellucht van laagveen) en er geen tot weinig stammen en stronken (kienhout genoemd) in het veen aanwezig zijn.

Het turfsteken

Het turfsteken vond plaats tussen mei en september.

De verschillende stappen van het turfsteken:

- Voor men echt turf kon steken moest de bovenlaag of de **bolster** verwijderd worden. Onder de bolster lag het veen of de moergrond.
- Het veen wordt ontgonnen uit **turfkuilen**. Deze hadden een breedte van 2m. De diepte was afhankelijk van:
 - ◆ de dikte van het veen,
 - ◆ de stand van het grondwater
 - ◆ de grootte van de turfsteker, deze moest de turfblokken op de rand kunnen gooien

Turfstekers aan het werk met het typische gereedschap

- Van zodra de moergrond werd ontgonnen begon de turfkuil of het turfkot onder **water** te lopen aangezien de moergrond het grondwater tegen hield. Turfstekers stonden dus vaak met de voeten in het water te werken.
- Voor het verder verloop van het turfsteken bestonden twee mogelijkheden:

- ❖ Als het droge moer betrof kon men meteen de turfblokjes in de gewenste vorm uit de grond steken en zonder verdere behandeling stapelen en te drogen leggen. Zo bekwam men **droge turf**.
- ❖ Als het natte moer betrof stak men met de schop het moer uit het turfkot en werd het op het omliggende stuk grond gelegd, ook wel het turfplein genoemd. Vervolgens werden de ruwe turfbrokken gebroken met de riek, barrevoets of met een eg. Dan werd het turfplein overgoten met water en maakte men van het moer een vlakke moerbrij van ongeveer 15cm, de badderlaag genoemd. In deze badderlaag werden lijnen gesneden zodat blokken turf van 30 x 15 x 10cm groot bekomen werden. Men liet de turfblokken 8 dagen drogen op de platte kant, 8 dagen op de opgezette kant. Na deze 16 dagen werden ze opgeschrant (opgestapeld in “muurtjes” of kegelachtige structuren die ze schranken noemden). Op deze manier werd de zogenaamde **natte turf of badderturf** verkregen.

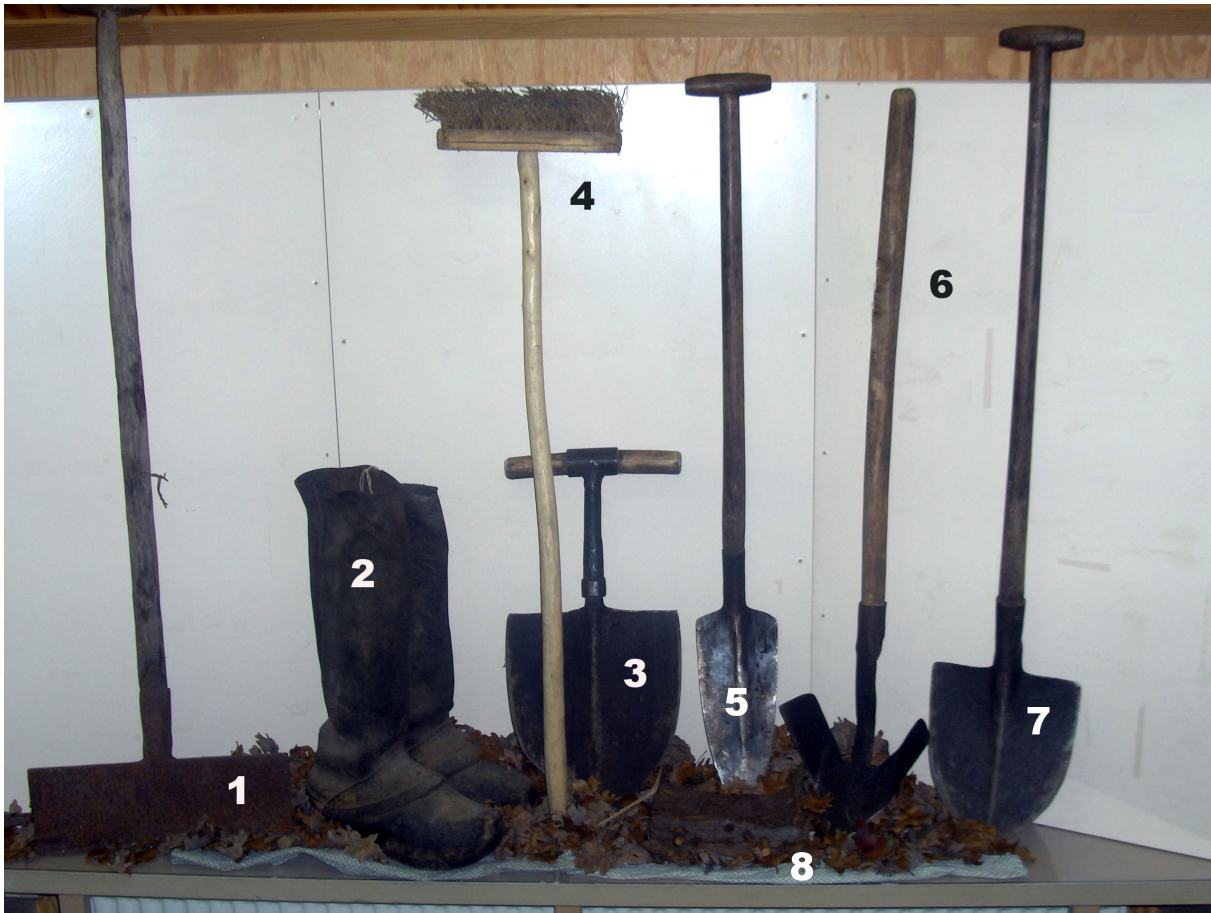
De turfklotten werden opgestapeld om te drogen. Hiervoor bestonden 2 mogelijkheden, kleine piramidetjes of hoge kegelvormige structuren. In beide constructies kon de wind ervoor zorgen dat ze snel droogden.

Het gereedschap

1. Lijnijzer/linie-ijzer/bonkijzer: werd gebruikt om de turf op lengte en breedte te snijden.

2. Klomplaarzen: aangezien men soms lange tijd in het water stond in de turfkuilen werd gebruik gemaakt van primitieve laarzen: klompen met daaraan stukken leer

3+7. Stikker: de stikker is een Brabants (NL) gereedschap en werd eveneens gebruikt voor het steken van turf. De stikker is tweezijdig en scherp geslepen.

4. Bezem: deze bezem werd gemaakt met de wortels van pijpestrootje

5. Klotspade: de turf uit de bovenlaag, dus boven het grondwaterpeil, werd meteen met deze spade op de peelkruiwagen gegooid.

6. Hazeoor: het hazeoor werd gebruikt om vlikken te steken. Vlikken worden gevormd door de bovenste laag van het veenpakket: Grauwveen, Struikheide, Pitrus en Pijpestrootje. Over het algemeen droog, dor materiaal dat, 's morgens gestoken, nog dezelfde dag gebruikt werd voor het stoken van de varkensketel.

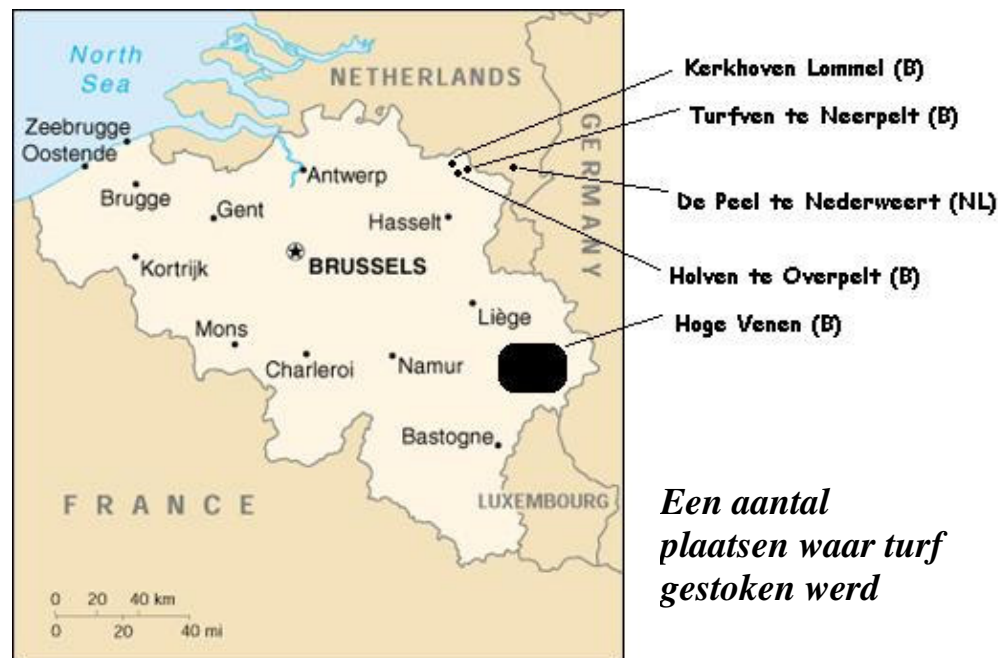
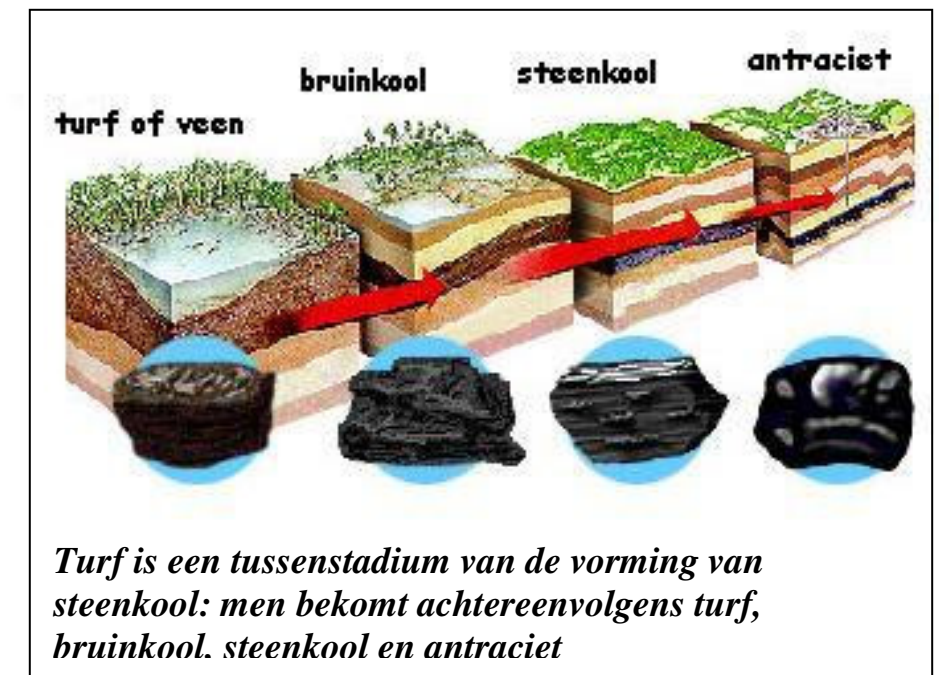
8. Zevendager: na dagenlang op de veengronden te werken verloren de mensen soms niet meer welke dag het nu was. Daarom gebruikte ze een zevendager als kalender: een turf met zeven gaatjes erin, ze staken dan een houten pin in de opeenvolgende dagen, zo wisten ze wanneer het zondag was en dus tijd om naar de Heilige Mis te gaan in de dorpskerk.

Na het turfsteken

Na het turfsteken werden de turfkotter opgevuld met takhout van dennenbossen, met struikheide of met karren zand van de bolster van de volgende turfkuil. Hierop werd dan vaak grasland gezaaid. Toch kon het nog 20 jaar duren voor men er een koe op kon laten grazen zonder dat ze wegzakte in het vroegere turfkot. Deze beemden werden gebruikt voor hooiproductie. Soms werden de turfkotter gebruikt voor viskweek, deze werden dan vennen en plassen. Vele beemden werden echter verlaten en groeiden dicht met elzenhout.

Stopzetten van het turfsteken

Met de opkomst van de Leuvense stoof en het steenkool is het turfsteken gestopt. Steenkool bleek veel rendabeler te zijn dan turf. Turf is trouwens een onderdeel van het aanmaakproces van steenkool. Turf vormt bruinkool, bruinkool vormt dan weer steenkool en steenkool kan nog omgezet worden tot antraciet

Plaatsen waar men vroeger turf stak

Tot 1930 heeft men in het Mariahof te Beek nog weten turfsteken. Ook vermoedt men dat er in Molenbeersel turf gestoken werd. Holven te Overpelt is ook een plaats waar men tot 1880 nog turf stak. Eveneens in de Netevallei in Kerkhoven Lommel is er ooit turf gestoken.

Veenlijken

Een **veenlijk** is een in het veen gevonden overblijfsel van een menselijk lichaam. Door de conserverende werking van het veen (laag zuurstofgehalte, lage zuurtegraad (veenwater is zuur) en een lage temperatuur) zijn deze lijken in betrekkelijk goede staat gebleven. Er worden echter wel geen beenderen gevonden in de lichamen omdat het zure veenwater de botten (kalk) aantast. Sommige lichamen zijn 10.000 jaar oud.

Vroeger dacht men dat het om mensen ging die in het moeras waren verdwaald. Tegenwoordig neemt men aan dat sommige personen zijn geofferd. De aanwijzingen hiervoor zijn bijvoorbeeld koorden om de hals en gebroken wervels. Ook Tacitus schreef in zijn *Germania* al over de gewoonte om voorwerpen (bijlen, zwaarden, emmers) als offer in het water te leggen. Deze zijn ook veelvuldig teruggevonden. In de lijn hiervan lijkt het evident dat ook de veenlijken offers waren. Verder beschrijft hij hoe terechtgestelden soms werden verdronken.

De Tollund Man is 2400 jaar oud en werd gevonden in het noorden van Silkeborg te Denemarken

Veenbranden

In gebieden waar turf gestoken werd, mocht niet gerookt worden, dit om de langdurige veenbranden te vermijden. Toch gebeurde het wel eens dat de moergrond vuur vatte, bijvoorbeeld door een blikseminslag. Het vuur verspreidde zich ondergronds waardoor bestrijding moeilijk was. Men ziet dus zelden vlammen, wel komt er veel rook en warmte vrij. In het najaar doofden de vlammen als er voldoende regen was gevallen. Grote hoeveelheden turf waren dan “in rook opgegaan”.

Hedendaags beheer van veengronden

De grootste bekommernis van beheerders van veengronden is de waterhuishouding. Als het grondwater beneden een bepaald peil daalt versnelt het rottingsproces van het veen, een onomkeerbaar proces. Door het afbreken van het veen treden er bodemverzakkingen op.

Veenbranden kunnen aan het oppervlak met speciaal gereedschap "uitgeklopt" worden

Typisch veenlandschap met heide

Beheersmaatregelen voor het behoud van veengronden:

- **wegsijpelen** van water uit veengronden vermijden door de aanleg van dammetjes en het opstellen van hydrologische plannen.
- **kwaliteit** van het water controleren. Het toevoeren van eutroof (voedselrijk) water moet dan ook ten alle tijden vermeden worden.
- om de **gelaagdheid** van een veen te beschermen moet betreding vermeden worden, dit kan door het aanleggen van loopbruggen in gebieden die toegankelijk zijn voor het publiek.
- vermijden van **boomgroei** op veengronden omdat deze veel water verbruiken.

Aangezien het 100 jaar duurt om een laagje van 10 cm veen te vormen zijn deze veengronden historische monumenten in het landschap en het beschermen waard.

Uitdrukkingen met turf

Aangezien turf vroeger in het dagelijks leven ingeburgerd was, vinden we het vandaag nog terug in verschillende uitdrukkingen:

- ***Beter één turf in de keuken dan duizend in het veenland:*** het is beter iets kleins te bezitten, dan op iets groots te rekenen.
- ***Die in 't veen zit, ziet op geen turfje:*** waar veel is, kan iets gemist worden.
- ***Turf naar de venen sturen:*** men moet niks onnodigs doen.
- ***Geen turf hoog zijn/Drie turven hoog zijn/Als hij op een turf staat, kan hij over een kluit zien:*** een turf kwam overeen met een blok van 30 x 15 x 10 cm groot en werd als eenheidsmaat gebruikt.

Het kruien van de turfklootjes gebeurde op extra brede kruiwagens

Woordenschat van de turfstekers:

- badden: de moerbrij uitspreiden en breken op het turfplein en deze dan met water begieten
- badderlaag: een 15 cm dikke laag natte turf, gebroken en met water begoten
- badderturf: natte turf die eerste verwerkten in een badderlaag en zo liet drogen
- beemden: verlaten turfkuilen die opgevuld werden
- bolster: bovenste laag van de veengronden die verwijderd moest worden alvorens men kon turfsteken
- eesten: roken van de mout voor aanmaak van whisky
- eggen: de ruwe turfbrokken breken tot de badderlaag
- hozen: het water uit de turfkuilen halen
- moerkloten = turfklottekes
- opschraken: de turfklottekes opstapelen zodat ze konden drogen, dit werd gedaan met luchtgaten tussen de turfklottekes zodat de wind er tussendoor kon waaien
- prut: harde turfsoort die men met de “schup” in droge grond moest uitsteken
- schraken: kegelvormige structuren waarin de natte turfklottekes konden drogen
- schrijven: de lijnen snijden in de badderlaag om gelijke turfklottekes te bekomen
- turfklottekes: gedroogde baksteenvormige turf met afmetingen 30 x 15 x 10 cm
- turfkot: turfkuil waaruit de turf gestoken werd
- turfplein: plaats waar men de badderlaag te drogen legde

Turfstekers aan het werk